

RECENZJA ks. dra hab. Przemysława Nowakowskiego CM

rozprawy doktorskiej napisanej w Kolegium Nauk Humanistycznych
Uniwersytetu Rzeszowskiego (Instytut Historii)

autor: Irena Drozd

tytuł: „Dzieje Zgromadzenia Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi w Polsce”

promotor: ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec

Praca Ireny Drozd pt. „Dzieje Zgromadzenia Sióstr Służebnic Niepokalanej Panny Maryi w Polsce”, napisana pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Stanisława Nabywańca w Instytucie Historii Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego, spełnia wszystkie formalne wymogi merytoryczne i metodologiczne stawiane rozprawie doktorskiej.

Recenzowana praca, licząca 391 stron, szczegółowo przedstawia historię Zgromadzenia Służebnic Niepokalanej Panny Marii w Polsce, należącego do Kościoła greckokatolickiego. Treść pracy odpowiada więc tematowi ukazanemu w tytule. Rozprawa składa się z czterech obszernych rozdziałów, wstępu, zakończenia, bibliografii i wykazu skrótów. Nie posiada aneksów, ani materiału fotograficznego, co byłoby wskazane w przypadku pracy o tematyce historycznej - podwyższyłoby jej wartość i ułatwiło lekturę. Brakuje też abstraktu i słów kluczowych. Praca oparta jest na bogatym materiale źródłowym. Autorka przeprowadziła skrupulatną i pracowitą kwerendę w wielu archiwach: Zgromadzenia Sióstr Służebnic (prowincji polskiej, kanadyjskiej i w archiwum generalnym w Rzymie), w archiwach kościelnych (Kościoła rzymskokatolickiego i greckokatolickiego), Instytutu Pamięci Narodowej ((Lublin, Rzeszów) i w archiwach państwowych (Lublin, Przemyśl). Zebrane źródła archiwalne pozwoliły, po raz pierwszy, na tak szerokie i dokładne opracowanie dziejów Zgromadzenia.

Opis pracy

Historia Zgromadzenia ukazana w pracy sięga samych jego początków – poświęcenia pierwszego domu sióstr w Żużelu na Ukrainie w 1892 roku i doprowadzona jest aż do czasów współczesnych na dzisiejszych terenach Polski (1947 – 2017). Autorka podzieliła historię Zgromadzenia na cztery etapy, którym odpowiadają cztery rozdziały pracy. Rozdział

pierwszy (94 strony) obejmuje okres od końca XIX wieku do drugiej wojny światowej, rozdział drugi (56 stron) omawia czasy drugiej wojny światowej i pierwsze lata po jej zakończeniu. Te dwa pierwsze rozdziały odnoszą się do historii całości Zgromadzenia – nie tylko na ziemiach polskich i ukraińskich, ale także na Słowacji, w Chorwacji, Serbii i za oceanem (Kanada, Stany Zjednoczone, Brazylia). Dwa kolejne rozdziały dotyczą już historii polskiej prowincji Matki Bożej Nieustającej Pomocy we współczesnych granicach Polski i częściowo poza jej granicami (Paryż, Rzym). Rozdział trzeci (97 stron) to czasy PRL-u – do początku lat 80-tych, a rozdział czwarty (95 stron) poświęcony jest najnowszej historii sióstr służebnic NPM w wolnej Polsce (do 2017 roku). Taki podział jest uzasadniony w związku ze zmianami statusu Kościoła greckokatolickiego w Polsce, który od wojny aż do lat 80-tych XX działał w sposób półoficjalny. W rozdziale trzecim i czwartym Doktorantka szczegółowo omawia historię poszczególnych domów i placówek sióstr służebnic NPM w Polsce (okoliczności powstania, skład osobowy, formy działalności). Zapoznanie się z tym materiałem ułatwiają tablice sporządzone dla każdego z domów. Bardzo ciekawe i cenne są wiadomości dotyczące czasów wojennych, związanych z prześladowaniami Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie Radzieckiej i inwigilacją tegoż Kościoła przez aparat bezpieczeństwa w czasach PRL-u. Czytelnik może zapoznać się jak siostry NPM przeżyły te trudne czasy i jak potrafiły dostosować się do niełatwych warunków życia zakonnego i pracy duszpasterskiej w niesprzyjających okolicznościach. Na podkreślenie zasługuje fakt podjęcia przez siostry obrządku wschodniego pracy w parafiach rzymskokatolickich i współpracy z księżmi obrządku łacińskiego bez utraty swojej greckokatolickiej tożsamości. W sposób zrozumiały powojenna historia prowincji polskiej Zgromadzenia stanowi większość całości materiału treściowego i zajmuje ponad połowę pracy. W zakończeniu znajduje się praktycznie streszczenie poszczególnych rozdziałów, co zwykle nie ma być treścią zakończenia, ale w wypadku tej pracy o charakterze historycznym, kiedy w treści bogatej w szczegóły gubi się zasadniczy wątek, ten zabieg Autorki należy uznać za słuszny. Czytelnik znajduje bowiem na końcu swego rodzaju podsumowanie pracy i streszczenie całej historii Zgromadzenia.

Ocena merytoryczna

Krytycznie należy odnieść się do układu pracy. Nie ulega wątpliwości, że Doktorantka zebrała bardzo bogaty materiał źródłowy, ale miała trudności z jego uporządkowaniem. Jej celem była historia Zgromadzenia Służebnic NPM w Polsce, dlatego uwzględniła dawne ziemie Rzeczypospolitej tzw. Galicji Wschodniej, która w okresie międzywojennym należała do państwa polskiego. Dlatego zdaniem recenzenta byłby wskazany jaśniejszy podział pracy w jej pierwszej części. Sytuacja społeczno-wyznaniowa Galicji, która stanowi podpunkt rozdziału pierwszego, mogła być rozszerzona i wydzielona jako oddzielny rozdział. Również powstanie i początki Zgromadzenia należało umieścić w osobnym rozdziale. Rozdział trzeci mógł zostać zatytułowany „Rozwój Zgromadzenia w Drugiej Rzeczypospolitej” i zawierać materiał historyczny odnoszący się do okresu międzywojennego, który jest bardzo bogaty w wydarzenia i znaczący dla rozwoju Zgromadzenia. Wówczas podział pracy oparty na ogólnie przyjmowanych w historiografii polskiej okresach historii XX wieku byłby bardziej klarowny. Spośród tematyki dotyczącej działalności sióstr ciekawy jest konflikt z biskupem stanisławowskim Chomyszynem. Autorka pisze o oskarżeniach sióstr o „agitację” (s. 110 - 111). Czy Doktorantka może wyjaśnić o jaką „agitację” mogło chodzić?

Nie ma natomiast większych zastrzeżeń co do drugiej części pracy – historia powojenna jak najbardziej dzieli się na dwa okresy – panowanie w Polsce komunizmu i czasy najnowszych przemian ustrojowych oraz odzyskania przez Polskę pełnej niezależności. W układzie tej treści dokładna historia poszczególnych domów i placówek miesza się jednak z ogólną linią historii prowincji zakonnej w Polsce. Wynikają stąd także liczne powtórzenia niektórych wydarzeń historycznych, istotnych dla konstytuowania się całej prowincji. Bardziej syntetyczne ujęcie całości tej historii znajdujemy w podpunkcie 2.1 rozdziału czwartego („Działalność zarządu prowincjalnego w Warszawie. Administrowanie prowincją”, s. 318 – 334). Ten materiał mógł znaleźć się na początku rozdziału trzeciego. Wtedy poszczególne kwestie szczegółowe byłyby bardziej zrozumiałe dla czytelnika. Dla jeszcze większej jasności przydałaby się jakaś tablica chronologiczna całej historii Zgromadzenia, gdyż Autorka nagromadziwszy wiele pojedynczych faktów gubi się w ciągłości swojej narracji. Bardzo brakuje także jakieś mapy prowincji (albo kilku map, uwzględniających zmiany historyczne, zmiany granic państwowych) z zaznaczeniem na niej domów Zgromadzenia, począwszy od pierwszych miejsc jego powstania – Żużel, Cebłów, Krystonopol (dziś Czerwonograd na Ukrainie).

Swój układ pracy Doktorantka nazywa „chronologiczno – rzeczowym”. Wydaje się, że to właśnie jest przyczyną pewnego bałaganu w przedstawianiu poszczególnych faktów z historii Zgromadzenia pomieszanych z istotnymi kwestiami dotyczącymi struktury, organizacji i kształtowaniem się jego reguł zakonnych. Według recenzenta brakuje oddzielnego omówienia kwestii prawnych Zgromadzenia (osobny rozdział lub przynajmniej podpunkt). Treści związane z regułami zakonnymi sióstr służebnic są bowiem rozproszone na przestrzeni całej pracy: w rozdziale pierwszym na s. 101 – 114 (zarządzanie i administracja Zgromadzenia”), w rozdziale drugim na s. 183 - 188 (powstanie wiceprowincji, podstawy prawne i administracyjne), w rozdziale trzecim na s. 189 – 190 (status prowincji), w rozdziale czwartym na s. 318 – 320 (zarząd prowincjalny, status prawny). Na s. 107 mowa jest o nowych regułach Zgromadzenia, ale nie dowiadujemy się prawie niczego o pierwotnych regułach (są tylko dwa przypisy nr 170 i 171). Bardzo przydatnym byłby nawet oddzielny rozdział (albo chociaż podrozdział) dotyczący samych reguł Zgromadzenia i ich kształtowania aż do współczesności (jakieś porównania). Na s. 326 (podpunkt 2 rozdziału czwartego) czytamy o „przeprowadzeniu reformy oraz ujednoliceniu reguł i zasad w prowincji, które obowiązywały w pozostałych prowincjach”. Niestety nie dowiadujemy się jakie to reguły i jakie zasady. Pełne teksty reguł Zgromadzenia (przynajmniej tych najnowszych) mogłyby znaleźć się w aneksie pracy (która w ogóle takich aneksów jest pozbawiona).

Poważnym brakiem merytorycznym, według recenzenta, jest poświęcenie zbyt małej uwagi Zgromadzeniu Sióstr Służebnic NPM na Ukrainie (w czasach ZSRR i współcześnie), tym bardziej, że to właśnie z jej etnicznych terenów ono się wywodzi. Praca zawiera osobne podpunkty dotyczące Brazylii, Stanów Zjednoczonych, Czechosłowacji, a oddzielnego punktu o Ukrainie nie ma. Byłby on wskazany, tym bardziej że Autorka wiele razy wspomina o Ukrainie w różnych miejscach pracy i przyznaje, że ważną rolę polskiej prowincji było wsparcie i pomoc siostrom, które po drugiej wojnie światowej znalazły się na Ukrainie w bardzo trudnej sytuacji. Czytamy więc na s. 190, że „Polska stała się po Ukrainie Radzieckiej największym skupiskiem sióstr służebnic”, na s. 272 i 275 o pomocy z Przemyśla dla sióstr na Ukrainie”, na s. 325 o domu warszawskim, który stał się łącznikiem między domem generalnym a siostrami w USRR. Dowiadujemy się, że w latach 90-tych przyjęto do nowicjatu w Przemyśle nowicjuszek z Ukrainy (s. 357 – 358). Tym bardziej brakuje tutaj jakiegś, choćby krótkiej, informacji o sytuacji współczesnej prowincji Współcierpienia Matki Bożej na Ukrainie (!)

Ocena metodologiczna

Pod względem metodologicznym praca jest na ogół poprawna z wyjątkiem powyższych uwag dotyczących uporządkowania i rozłożenia treści pracy oraz pewnych niedociągnięć w spisie treści, wykazie skrótów, wstępie, bibliografii. Doktorantka pisze, że zastosowała w pracy metodę analizy porównawczej i syntezy (s. 36). Rodzi się pytanie o porównania – czego dotyczą i gdzie się pojawiają (?). Jak już wspomniano wyżej, nie ma np. porównań dotyczących poszczególnych wersji reguł Zgromadzenia. Zastosowana metoda pozwoliła Autorce, jak sama przyznaje, „usystematyzować, doprecyzować oraz uściślić wiele faktów i wydarzeń” z historii Zgromadzenia w Polsce (s. 36). To prawda, że praca jest bardzo staranna i dokładna, jeśli chodzi o poszczególne fakty, ale zauważalny jest brak syntetycznego ujęcia całości historii Zgromadzenia.

W wykazie skrótów nie ma podziału na skróty rzeczowe i ogólnie (powszechnie) przyjęte. W spisie treści zabrakło umieszczenia punktu dotyczącego bibliografii (!). Należało wydzielić graficznie tytuły rozdziałów (boldem lub kapitalikami) dla lepszej czytelności. Metodologicznym błędem wstępu jest zastosowanie w nim przypisów, czego w zasadzie należy unikać w pracach naukowych. Obszerna bibliografia zajmuje 23 strony. Prawdłowo została podzielona na źródła niepublikowane i drukowane, literaturę podstawową i uzupełniającą. Podpunkt „Dokumenty Kościoła” powinien jednak znaleźć się zaraz po źródłach. W zapisie kilku pozycji w grupie źródeł drukowanych brakuje miejsca i roku wydania (s. 13). W pozycjach bibliograficznych przy czasopismach zastosowano rzadziej stosowany zapis „Nr 3: 2009” w miejsce bardziej rozpowszechnionego „3 (2009)”. Natomiast prawidłowo autorka stosuje taki zapis w całej pracy (konsekwencja). Poprawne metodologicznie i staranne są przypisy. Autorka zastosowała numerację ciągłą przypisów (820 przypisów), można było numerować je oddzielnie w poszczególnych rozdziałach dla większej przejrzystości. W zakończeniu obok streszczenia całej pracy (historia Zgromadzenia), co nie jest do końca poprawne metodologicznie, znajdujemy także ciekawe wnioski i podsumowanie działalności Zgromadzenia na polu ekumenicznym (zbliżenie i porozumienie między obrządkami w Kościele katolickim oraz pojednanie między narodami polskim i ukraińskim).

Praca napisana została poprawnym gramatycznie i stylistycznie językiem polskim. Zdarzają się tylko nieliczne „potknięcia” językowe (np. nie stosuje się w języku polskim wyrazu „rzymskokatolicy” – s. 42, ale „katolicy obrządku rzymskiego”). Spotkać można

niekonsekwencje w zastosowaniu skrótu przy nazwie Zgromadzenia – na ogół „Siostry Służebnice NPM”, ale na s. 79 z „Siostry Służebnice NMP”.

Podsumowanie i ocena końcowa

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Ireny Drozd, mimo wykazanych wyżej braków merytorycznych, niedociągnięć i błędów metodologicznych, jest dojrzałą i solidną pracą naukową z dziedziny historii. Autorka wykonała bardzo dogłębną i pracowitą kwerendę źródłową, dotarła do nieznanych materiałów, które pozwoliły jej opracować nie tylko historię prowincji polskiej Sióstr Służebnic NPM, ale ukazać ją na tle całości historii Zgromadzenia. W sposób niezwykle dokładny i skrupulatny zbadała historie poszczególnych domów i placówek Zgromadzenia. Taki bogaty materiał historyczny uzupełnia w poważny sposób nie tylko historię Zgromadzenia Sióstr Służebnic NPM w Polsce i w innych krajach, ale także pozwala lepiej poznać niełatwe dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce. Praca Ireny Drozd ma bez wątpienia charakter źródłowy i sama staje się źródłowym opracowaniem dla dalszych badań historycznych dotyczących zakonów oraz Kościołów greckokatolickiego i rzymskokatolickiego na terenie Polski i Ukrainy. Podkreślić należy także ekumeniczny i kulturowy wymiar pracy, która pozytywnie wpisuje się w nurt pojednania polsko-ukraińskiego i poszukiwania w dziedzinie wielokulturowości Rzeczypospolitej należącej do wspólnego dziedzictwa wielu narodów oraz tradycji religijnych. Z tych racji praca ta, po uwzględnieniu przez Autorkę uwag recenzenta i dokonaniu sugerowanych zmian strukturalnych i uzupełnień winna ukazać się drukiem.

Stwierdzam, że praca Ireny Drozd zasługuje na wysoką ocenę i pełne uznanie za rozprawę doktorską. Wniosuję o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

recenzent

M. Przemysław Nowakowski CM

ks. dr hab. Przemysław Nowakowski CM

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie